

УДК 376.1:35.07(477)
DOI: 10.35432/tisb332025336151

Катерина Мануїлова

*д.держ.упр., доцент кафедри публічного управління та регіоналістики
Навчально-наукового інституту публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-0721-7232>
e-mail: katerinamanyilova@gmail.com*

Ганна Панченко

*к.держ.упр., доцент,
доцент кафедри публічного управління та регіоналістики
Національний університет «Одеська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-3946-9004>
e-mail: panchenko.h.o@op.edu.ua*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СТРАТЕГІЯ: ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

У статті здійснено комплексний аналіз інклюзивної освіти як стратегічного напрямку сучасної державної політики, що базується на принципах рівності, недискримінації та доступності освітніх послуг для всіх громадян незалежно від їхніх індивідуальних потреб. Інклюзивна освіта розглядається не лише як форма забезпечення прав осіб з особливими освітніми потребами, а як довгострокова політична стратегія формування відкритого суспільства та гармонійного освітнього простору. Підкреслено, що ключовими елементами ефективної державної політики в цій сфері є: ухвалення відповідної нормативно-правової бази, яка гарантує реалізацію права на інклюзивну освіту; інституційна та ресурсна спроможність системи освіти, включаючи кадрове забезпечення, фінансування, матеріально-технічні ресурси; налагодження міжгалузевої координації між органами освіти, соціального захисту, охорони здоров'я, а також залучення громадськості до управління та контролю; подолання соціальних бар'єрів, зокрема дискримінації, упереджень і стереотипів щодо дітей та молоді з особливими освітніми потребами шляхом формування інклюзивної культури в закладах освіти. У фокусі дослідження лежать стратегічні документи та міжнародні рекомендації, які визначають сучасні підходи до реалізації інклюзивної політики. Підсумовується, що інклюзивна освіта є інструментом реалізації державної політики соціальної єдності, сталого розвитку та досягнення цілей справедливого доступу до якісної освіти для всіх. Її ефективне впровадження потребує системного підходу, політичної волі, інвестицій, міжсекторальної взаємодії та широкого суспільного консенсусу.

Ключові слова: інклюзивна освіта, державна політика, рівні можливості, нормативно-правова база, інституційна спроможність, міжгалузеве управління, дискримінація, інклюзивна культура, освітня стратегія.

Kateryna Manyilova

*Doctor of Sciences in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Public Administration and Regionalism
the ESI of Public Service and Administration Odesa Polytechnic National University
<https://orcid.org/0000-0002-0721-7232>
e-mail: katerinamanyilova@gmail.com*

Hanna Panchenko

*PhD in Public Administration, Associate Professor of
the Department of Public Administration and Regional Studies
Odesa Polytechnic National University
<https://orcid.org/0000-0002-3946-9004>
e-mail: panchenko.h.o@op.edu.ua*

INCLUSIVE EDUCATION AS A STRATEGY: STATE POLICY OF EQUAL OPPORTUNITIES

The article presents a comprehensive analysis of inclusive education as a strategic direction of contemporary governmental policy, based on the principles of equality, non-discrimination, and accessibility of educational services for all citizens regardless of their individual needs. Inclusive education is considered not only as a mechanism for ensuring the rights of persons with special educational needs but also as a long-term political strategy for building an open society and a harmonious educational environment. It is emphasized that the key elements of effective public policy in this area include: the adoption of an appropriate legal and regulatory framework that guarantees the right to inclusive education; the institutional and resource capacity of the education system, including human resources, funding, and material and technical support; the establishment of cross-sectoral coordination among the bodies of education, social protection, and healthcare, as well as public involvement in governance and oversight; and the elimination of social barriers, such as discrimination, prejudice, and stereotypes, toward children and youth with special educational needs through the development of an inclusive culture within educational institutions. The article focuses on strategic documents and international recommendations that define current approaches to the implementation of inclusive policy. It concludes that inclusive education is a tool for implementing state policy on social cohesion, sustainable development, and achieving the goals of equitable access to quality education for all. Its effective implementation requires a systemic approach, political will, investment, cross-sectoral collaboration, and broad public consensus.

Keywords: inclusive education, state policy, equal opportunities, legal framework, institutional capacity, cross-sectoral governance, discrimination, inclusive culture, educational strategy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному світі інклюзивна освіта розглядається не лише як підхід до навчання дітей з особливими освітніми потребами, а як стратегія забезпечення рівних прав і можливостей для всіх учасників освітнього процесу. Вона стає ключовим компонентом реалізації засад демократичного суспільства, поваги до людської гідності, соціальної справедливості та недискримінації.

Україна, яка взяла курс на європейську інтеграцію, впроваджує державну політику, спрямовану на розбудову інклюзивного суспільства, де кожен має право на якісну освіту, незалежно від стану здоров'я, соціального статусу, місця проживання чи інших ознак. Прийняття важливих нормативно-правових актів засвідчують державну політичну волю до підтримки інклюзивної моделі освіти.

Разом із тим, ефективність реалізації цієї політики залежить від інституційної, ресурсної та кадрової спроможності закладів освіти, готовності освітян до роботи в умовах різноманіття, а також від зміни суспільної свідомості щодо прийняття інклюзії як норми. На цьому тлі постає потреба не лише в технічному забезпеченні освітнього процесу, а й у формуванні інклюзивної культури, що передбачає подолання дискримінації, стереотипів та ізоляції.

Відтак, дослідження інклюзивної освіти як інструменту реалізації державної політики

рівних можливостей є надзвичайно актуальним. Воно дозволяє виявити сильні й слабкі сторони існуючої політики, оцінити її ефективність, а також запропонувати шляхи удосконалення практичної реалізації інклюзії в контексті реформування системи освіти України відповідно до міжнародних стандартів і зобов'язань у сфері прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питання інклюзивної освіти та державної політики рівних можливостей в Україні та за її межами знайшли широке висвітлення в науковій та нормативно-правовій базі, що дозволяє проаналізувати концептуальні, методологічні й прикладні аспекти цієї теми. Науковці В. Зюбін, М. Бойченко, О. Оржель, О. Петроє, Л. Прохоренко, Цимбалюк, Н. Шофолова ґрунтовно висвітлюють сутність інклюзивної освіти, окреслюють актуальні проблеми її впровадження в Україні, від кадрової невідповідності до нестачі ресурсного забезпечення. Вітчизняна нормативна база визначає пріоритети державної політики, а саме міжгалузеву взаємодію, посилення спроможності закладів освіти, розвиток кадрового потенціалу; надає чіткі орієнтири для формування й реалізації інклюзивної політики на всіх рівнях. Міжнародні документи та дослідження засвідчують глобальне зобов'язання забезпечити право на освіту для всіх дітей, зокрема з ООП, у загальноосвітньому середовищі. У звітних матеріалах ООН та його структурних підрозділів акцент зроблено на зв'язку між інклюзивною освітою та боротьбою з бідністю, соціальною ізоляцією, дискримінацією; наголошується на інтегрованому підході до інклюзії в освіті, працевлаштуванні, громадській активності та доступі до послуг, що відповідає сучасному баченню інклюзивної освіти як складової загальнодержавної політики рівності. Праці зарубіжних дослідників А. Бабанґіди, В. Соріано та інших є цінними у контексті формування практичних рекомендацій для впровадження державної політики інклюзії. Загалом, аналіз літератури демонструє, що інклюзивна освіта набула міждисциплінарного виміру, поєднуючи педагогічні, правові, соціальні, управлінські й етичні аспекти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті - обґрунтувати інклюзивну освіту як стратегічний напрям державної політики, спрямованої на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх здобувачів, незалежно від їхніх фізичних, психічних, соціальних чи інших особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасному світі інклюзивна освіта перестає бути лише соціальним проектом підтримки осіб з особливими освітніми потребами. Вона трансформується у всеохопну стратегію формування відкритого, рівноправного і справедливого суспільства. Адже для розвитку та руху уперед суспільство повинне бути інклюзивним, іншими словами «суспільством для усіх» (див. [9]), «нікого не залишити осторонь» (див. [8]). Інклюзивна освіта - це не просто набір послуг, це ідеологія і практика, що засновані на повазі до людської гідності, різноманітності та права кожної особи на якісну освіту, незалежно від фізичних, ментальних, соціальних або культурних особливостей. Як зазначено в міжнародних документах, інклюзивне навчання сприяє рівноправному доступу до освіти, запобігає дискримінації та забезпечує раціональне використання державних ресурсів [4].

Інклюзивна система освіти має всебічний вплив на формування особистісних якостей здобувачів з особливими освітніми потребами нарівні з тими, хто без таких потреб. Таким чином, ця система освіти, що передбачає включення всіх, сприяє цілеспрямованому формуванню мислення і характеру, які визначають розвиток особистості, суспільства та держави [6, с. 150]. Іншими словами, інклюзивна система освіти розглядається як надзвичайно важливий і незамінний інструмент економічного, соціокультурного та морального розвитку як особистості, так і суспільства й нації загалом. Це передбачає набуття відповідних навичок, розвиток розумових, фізичних, соціальних здібностей і компетентностей, які забезпечують можливість особистості жити повноцінно та робити внесок у розвиток суспільства.

Державна політика у сфері інклюзивної освіти повинна розглядатись як інструмент

стратегічного забезпечення рівних можливостей, соціальної згуртованості та сталого розвитку людського капіталу. Як вказано у розпорядженні Кабінету міністрів України «Про схвалення національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки» стратегічними завданнями стають запровадження єдиної системи та механізму ефективної державної політики для здобуття якісної освіти кожною особою відповідно до її потреб; задоволення потреб здобувачів освіти з особливими освітніми потребами різного віку, соціального та майнового стану, з різними освітніми потребами [2].

Це вимагає комплексного бачення від правових і нормативних механізмів до інституційної підтримки, міжвідомчої взаємодії та участі громадськості.

Ключові складові такої політики:

1. Нормативно-правова основа шляхом ухвалення законодавства, що гарантує доступ до інклюзивної освіти, відповідність національних стандартів міжнародним зобов'язанням (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (стаття 24), яку Україна ратифікувала, Цілі сталого розвитку тощо). Однією з ключових передумов ефективної реалізації інклюзивної освіти є наявність сучасної, чіткої та дієвої нормативно-правової бази, яка не лише декларує право на освіту для всіх, але й створює механізми його практичного забезпечення. Ухвалення законодавства, що гарантує доступ до інклюзивної освіти, охоплює кілька важливих аспектів юридичне закріплення права на інклюзивну освіту, оскільки Національне законодавство повинно чітко визнавати право кожної дитини на навчання у загальноосвітньому середовищі, з необхідною підтримкою відповідно до її індивідуальних потреб; гармонізація з міжнародними стандартами, що означає, що законодавчі акти мають бути узгоджені з основними міжнародними документами (Конвенцією про права дитини, Загальною декларацією прав людини, Цілями сталого розвитку ООН, особливо ціллю 4 «Забезпечити всеохопну і справедливу якісну освіту та сприяти можливостям навчання протягом усього життя для всіх»; визначення механізмів реалізації права на інклюзію, коли закон має не лише фіксувати загальні принципи, а й містити норми щодо фінансування інклюзивної освіти, міжвідомчої взаємодії, діяльності інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), індивідуального супроводу (асистент учителя/учня), а також процедур оцінювання та адаптації навчального процесу); гарантії недискримінації та захисту прав дітей і батьків у доступі до закладу освіти, або ненадання належної підтримки в навчальному процесі; регламентування ролі суб'єктів інклюзивного процесу - педагогів, адміністрацій шкіл, батьків, супровідних фахівців, місцевих органів влади та центральних виконавчих органів. За гіпотезою М.Бойченка та інших [5, с. 28], доступність освіти передбачає інституційне забезпечення певних прав і можливостей для громадян, а інклюзивність освіти потребує активного, діяльного і відповідального підходу, щоб забезпечити таку доступність для конкретних людей і спільнот.

2. Інституційна та ресурсна спроможність, а саме підготовка педагогічних кадрів, створення мультидисциплінарних команд, розвиток інфраструктури (доступність закладів освіти, навчальні матеріали, цифрові рішення тощо). Тобто йдеться про здатність національних і місцевих інституцій надати організаційні, кадрові, інфраструктурні, фінансові та методичні умови для реального забезпечення права кожної дитини на освіту відповідно до її індивідуальних потреб. Інституційна спроможність охоплює функціонування та взаємодію структур і організацій, відповідальних за реалізацію інклюзивної політики, куди входять національні інституції (Міністерство освіти і науки, Уповноважений з прав людини, профільні міністерства, парламентські комітети), місцеві органи влади (відповідають за впровадження інклюзії в громадах, забезпечують фінансування та адміністрування освітніх послуг), заклади освіти, які стають безпосереднім середовищем реалізації інклюзивного підходу, інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ), координаційні міжвідомчі платформи. Кадрова спроможність передбачає наявність фахівців інклюзивного профілю, постійне підвищення кваліфікації вчителів з питань інклюзії, використання диференційованих методик, цифрових інструментів

для підтримки дітей з особливими освітніми потребами (ООП), формування інклюзивної культури управлінських кадрів в освіті. Як слушно наголошує Л.Прохоренко інклюзивність в освіті потребує педагогічної підготовки, адаптації методик і розробки інноваційних підходів для включення кожного здобувача, що позиціонується як безбар'єрність [3, с. 215]. Інфраструктурна спроможність сприяє забезпеченню доступності освітнього середовища (архітектурна доступність закладів освіти (пандуси, ліфти, доступні санвузли тощо), оснащення класів, створення умов для фізичного та емоційного комфорту дитини в закладі освіти). Фінансова та ресурсна спроможність уособлює цільове та стабільне фінансування, зокрема державних і місцевих бюджетних програм на підтримку ІРЦ, підвищення кваліфікації вчителів, інклюзивного оснащення; освітньої субвенції на інклюзивне навчання; залучення міжнародної технічної допомоги та партнерства з громадськими організаціями для впровадження інноваційних рішень. Наостанок методична та інформаційна підтримка важлива для розвитку банківських ресурсів адаптованих навчальних матеріалів, методичні рекомендації з індивідуального підходу та оцінювання, системи цифрової підтримки інклюзивного навчання (SMART-інструменти, дистанційні сервіси, системи супроводу дитини).

3. Міжгалузеве управління та координація між освітніми, соціальними, медичними установами, місцевою владою та громадянським суспільством у забезпеченні комплексної підтримки дитини та сім'ї. Безсумнівно, що успішна реалізація інклюзивної освіти потребує системної взаємодії між різними секторами публічного управління, оскільки питання забезпечення рівного доступу до освіти виходить далеко за межі виключно освітньої політики. Це передбачає міжгалузеве управління, що охоплює координацію дій освітніх, соціальних, медичних, правозахисних інституцій та органів місцевого самоврядування, які спільно формують умови для повноцінного включення дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у навчальне середовище, що передбачає спільну розробку, реалізацію, моніторинг і коригування політик та рішень. Тому важливо забезпечити взаємодію освітньої системи з охороною здоров'я (медичні довідки, психіатричні та неврологічні висновки, реабілітація), соціальну підтримку сімей (соціальні служби, виплати, консультації), залучення правозахисних інституцій (захист від дискримінації, моніторинг прав), участь громадського сектору та батьківських організацій у розробці й контролі рішень. Завдання полягає в тому, щоб створити єдину, згуртовану систему підтримки дитини, де кожен учасник виконує чітко визначену роль у досягненні спільної мети, а саме інклюзивного, справедливого та якісного освітнього середовища для всіх.

4. Культурна трансформація освітнього середовища у напрямку подолання дискримінації, стереотипів, формування інклюзивної культури в закладах освіти, орієнтація на учня як цінність, а не як «проблему». Актуалізується інклюзивна культура як ціннісне підґрунтя, на якому базується освітнє середовище шляхом визнання різноманітності як ресурсу, а не виклику; створення простору безпеки, поваги та підтримки для всіх учасників процесу; активної участі учнів, вчителів, батьків у прийнятті рішень; постійного саморефлексивного навчання педагогів щодо питань дискримінації, привілеїв, упереджень. Формування інклюзивної культури неможливе без системного втручання держави, зокрема через нормативне закріплення принципу недискримінації в освіті (Закон України «Про освіту», ст. 24, 25; Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю); інтеграцію питань інклюзії в освітні стандарти, навчальні програми та курси підготовки педагогів; відслідковування дотримання прав дитини в закладах освіти (через Держслужбу якості освіти, Уповноваженого з прав людини тощо). Освітній простір повинен ставати місцем, де різноманітність сприймається не як виклик, а як можливість для розвитку всіх освітян і їх вихованців, для суспільства загалом. Як слушно зауважує В.Зюбін, відбувається переосмислення цінностей, подолання застарілих стереотипів і відмовлення від традиційних медичних та дефектологічних підходів у навчанні дітей з особливими потребами. Це сприяє створенню

нового нормативно-правового, науково-методичного та організаційного підґрунтя для забезпечення їхньої освіти відповідно до сучасних міжнародних стандартів [1, с. 193].

У контексті міркувань і пропозицій щодо дій, які стосуються ключових аспектів інклюзивної освіти, запропонованих Європейським агентством з питань особливих потреб та інклюзивної освіти варто актуалізувати такі: координація та співпраця між різними службами, які повинні налагодити справжню комунікацію між собою, бути спроможними розуміти одне одного й надавати необхідну інформацію; підтримка всієї громади, від органів влади до безпосередніх користувачів (дітей з особливими потребами і їхніх родин), з необхідністю зміни у термінології, ставленні та цінностях, які мають відображати цінність різноманіття та рівної участі; готовність освітян та всіх інших працівників сфери освіти були готовими до інклюзії, потрібно змінити всі аспекти їхньої підготовки - навчальні програми, щоденні практики, відбір кадрів, фінансування тощо у напрямку навчання не лише компетенціям, а й етичним цінностям; моніторинг і вимірювання ефективності системи, щоби спрямовувати фінанси на успішні підходи з переорієнтацією уваги на результати, а не лише на академічні досягнення; узагальнення інформації про результати та вплив освітньої системи в системах моніторингу країн [7, с. 6-7].

Зазначене можна підсумувати так: планування та впровадження інклюзивної освіти - це процес, що стосується всієї системи освіти та її учасників; справедливість і якість повинні йти разом; інклюзивну освіту слід розглядати як поняття, що постійно розвивається, в якому питання різноманіття та демократії стають дедалі важливішими.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, інклюзивна освіта як стратегія державної політики є не ізольованою ініціативою, а частиною ширшого бачення інклюзивного суспільства, де цінується різноманітність, зміцнюються соціальні зв'язки та реалізується принцип «не залишити нікого осторонь». Успішна реалізація такої стратегії залежить не лише від політичної волі, але й від здатності держави взаємодіяти з усіма заінтересованими сторонами, включаючи громадські організації, родини, експертне середовище, педагогічну спільноту та самих осіб з особливими потребами. Ці положення слугують теоретико-методологічним підґрунтям для подальшого дослідження інклюзивної освіти як державної політики рівних можливостей.

Список використаних джерел

1. Зюбін В. Інклюзивна освіта в Україні: сутність, проблеми, напрями розвитку. Загальна педагогіка та історія педагогіки. Випуск 81. Том 1. 2025. С. 192-195. URL: www.innovpedagogy.od.ua/archives/2025/81/part_1/39.pdf (дата звернення: 22.07.2025).
2. Про схвалення національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки : розпорядження Кабінет міністрів України від 7 червня 2024 р. № 527-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.07.2025).
3. Прохоренко Л. Інклюзивність та безбар'єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2 (25). 2024. С. 203-219. URL: <https://doi.org/10.33189/epns.v2i25.265> (дата звернення: 23.07.2025).
4. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, прийнята всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 23.07.2025).
5. Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти: теоретико-концептуальні засади, цільові групи, виміри та індикатори: монографія / О. Оржель, М. Бойченко, О. Петрос, С. Цимбалюк, Н. Шофолова; за ред. О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 122 с. (дата звернення: 22.07.2025).
6. Babangida A. Reviewing Education Laws and Policies: The Imperatives of Inclusive Education System towards Realizing Philosophical and Special Needs Education Policy Statements in

Nigeria. African Scholar Publications & Research International. Vol. 24. № 8. P. 149-164 (date accessed: 23.07.2025).

7. Five key messages for inclusive education. Putting Theory into Practice. Victoria Soriano. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Editor: 2014. 41 p. (date accessed: 23.07.2025).

8. Leaving no one behind: the imperative of inclusive development. Report on the World Social Situation. United Nations Department of Economic and Social Affairs. 2016. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/full-report.pdf> (date accessed: 23.07.2025).

9. Social Inclusion. UN Department of Economic and Social Affairs. Official site. URL: <https://social.desa.un.org/issues/social-inclusion>. (date accessed: 20.05.2025).

References

1. Ziubin V. (2025) Inkliuzyvna osvita v Ukraini: sutnist, problemy, napriamy rozvytku. [Inclusive education in Ukraine: essence, problems, directions of development] *Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky - General pedagogy and history of pedagogy* Issue 81. Volume 1. P. 192-195. Retrieved from www.innovpedagogy.od.ua/archives/2025/81/part_1/39.pdf [in Ukrainian].

2. Pro skhvalennia natsionalnoi stratehii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024-2026 roky: rozporiadzhennia Kabinet ministriv Ukrainy vid 7 chervnia 2024 r. [On the approval of the national strategy for the development of inclusive education for the period until 2029 and the approval of the operational plan of measures for its implementation for 2024-2026: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 7 June 2024] № 527-r. Kyiv. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

3. Prokhorenko L. (2024) Inkliuzyvnist ta bezbariernist osvitnoho prostoru: dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Inclusiveness and accessibility of educational space: children with special educational needs]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy - Education of persons with special needs: ways of development*. 2 (25). P. 203-219. Retrieved from <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.265> [in Ukrainian].

4. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education, adopted by the World Conference on Special Needs Education: Access and Quality. Salamanca, Spain, 7-10 June 1994. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text [in Ukrainian].

5. Orzhel. O. (2024) Sotsialna inkliuziia u sferi vyshchoi osvity: teoretyko-kontseptualni zasady, tsilovi hrupy, vymiry ta indykatory [Social inclusion in higher education: theoretical and conceptual foundations, target groups, dimensions and indicators] monograph / O. Orzhel, M. Boichenko, O. Petroye, S. Tsymbaliuk, N. Shofolova; edited by Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 122 p. [in Ukrainian].

6. Babangida A. Reviewing Education Laws and Policies: The Imperatives of Inclusive Education System towards Realizing Philosophical and Special Needs Education Policy Statements in Nigeria. African Scholar Publications & Research International. Vol. 24 № 8. P. 149-164 [in English].

7. Soriano V. (2014) Five key messages for inclusive education. Putting Theory into Practice. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. 41 p. [in English].

8. Leaving no one behind: the imperative of inclusive development. (2016) Report on the World Social Situation. United Nations Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/full-report.pdf> [in English].

9. Social Inclusion. UN Department of Economic and Social Affairs. Official site. Retrieved from <https://social.desa.un.org/issues/social-inclusion>. [in English].